

PRIMER VOJSKOVANJA STAROSELSKIH POPULACIJ: KMETOV IZ CHIAPASA IN YANOMAMOV

Povzetek: *Agresivnost je pomemben del človekove narave, je nemalokrat vzrok za vojskovanje med 'primitivnimi' ljudstvi in tudi vzrok za današnje vojne. Avtorica predstavlja vzroke za vojskovanje med staroselskimi ljudstvi in sicer med mehiškimi staroselci v Chiapasu in Yanomami, ki živijo na meji med Venezuelo in Brazilijo. Pri tem pa ugotavlja, da se prvi vojskujejo že na pousem 'moderen' način, drugi pa se bojujejo na 'primitiven' način.*

Ključni pojmi: *agresivnost, vojskovanje, vojna, 'primitivna' vojna, staroselci*

Uvod

Vojskovanje je skupinska dejavnost, ki zaznamuje človekovo obnašanje že več tisoč let. Znanstveniki (obramboslovci, politologi, sociologi, antropologi), ki se ukvarjajo s preučevanjem vojn, se večinoma strinjajo, da je vojna 'slaba stvar' neglede na to, ali se dogaja med staroselskimi² ljudstvi ali pa med državami v sodobni mednarodni skupnosti (prim. Barash 1991).

¹ Ines Kvaternik, mlada raziskovalka na Fakulteti za družbene vede.

² Za poimenovanje prvotnih prebivalcev poznamo več izrazov. Lahko jih imenujemo indigeni (lat. indigena), pomeni pa prvotni, domač, prirojen, aborigini (iz lat. ab origine, od začetka), ki pomeni biva-joč od nekdaj v domačem kraju, prvoten. Pogosto pa se uporablja tudi izraz nativen (lat. natus), ki pomeni prirojen, domač, naraven, vrojen (npr. Native Americans). Definicija staroselskega prebivalsta, ki se najpogosteje uporablja, je definicija iz leta 1983, ki jo je predložil posebni poročevalec OZN Martínéz Cobo. Pravi, da so "staroselske skupnosti, ljudstva ali narodi tiste skupine ljudi, ki izvirajo iz družb, ki so naseljevale območje še pred kolonizacijo; sami sebe poimenujejo za različne od tistega dela prebivalstva, ki danes prevladuje na tem ozemlju ali njegovemu delu. Trenutno so to nedominantni deli družb v katerih živijo in so odločeni ohraniti, razvijati in predati teritorije svojih prednikov in svojo etnično identite-to prihodnjim generacijam z namenom, da bi nadaljevali svoj obstoj kot ljudstvo v skladu s svojimi kulturnimi vzorci, socialnimi institucijami in pravnim sistemom" (Wallance 1997,184). Seveda pa omenjena definicija ni splošno sprejeta.

Zanima nas, kako so se analize vojn lotevali antropologi,³ kajti njihova naloga naj bi bila, da bi vzroke za 'primitivno'⁴ vojno, odnose vojskovanja, oblike družbene organizacije preučili in povezali z naravo človekovega življenja. Uredili naj bi lastno 'house of order' in sistematizirali pristop z namenom, da bi našli izvore vojne, preučili kontinuiteto in diskontinuiteto med človekovim vedenjem in vedenjem ostalih primatov, svoje znanje povezali z odkritji psihologije in preučili posledice vojne na spremembo populacije (prim. Mead 1967).

S preučevanjem 'primitivnih' vojn lahko spoznamo značilnosti človekovega vedenja še iz časa pred Neolitikom. V tekstu bomo skušali prikazati, kakšne so funkcije vojne pri 'primitivnih' ljudstvih in ali je mogoče razlage za današnje vojne prepoznati pri teh ljudstvih. Predpostavljamo, da danes ubijanje pripadnikov iste vrste ne bi bilo sprejeto kot samo po sebi umevno, če bi ljudje ohranili določene zavore (omejitev agresije skozi na primer ritual očiščenja), ki so značilne za 'primitivne' vojne.

Agresivnost je pomemben del človekove narave, njegovega napredka, kakor tudi boja za obstanek; lahko je vzrok za vojskovanje med primitivnimi ljudstvi in mnogokrat tudi vzrok za današnje vojne.

Predstavili bomo vzroke za vojskovanje pri ljudstvu Yanomami ter pri mehiških kmetih iz Chiapasa.⁵ Obe ljudstvi se v načinu vojskovanja in socialnega življenja zelo razlikujeta. Domnevamo, da Yanomami, ki so po naravi zelo agresivni in etnocentristični (prim. Chagnon 1967), uporabljajo vojno v funkciji 'primitivne' vojne, kmetje iz Chiapasa pa se vojskujejo že v modernem smislu (zaradi določenih pravic) in z modernimi sredstvi (poleg tehnike zelo uspešno uporabljajo množične medije; tudi internet).

O agresivnosti

Ob naslanjanju na evolucijsko teorijo in antropogenezu so antropologi skušali ugotoviti, koliko agresivnosti je še ostalo v človeku glede na to, da je naša in pri-

³ Antropologi (Margaret Mead, Frank Livingstone...) so decembra 1966 na simpoziju v Pittsburghu prvič javno spregovorili proti politiki OZN glede vojne v Vietnamu. Zahtevali so ustanovitev ad hoc komisije, ki naj bi "popravila" resolucijo Združenih Narodov o uporabi kemičnega orožja (prim. Morton 1967).

⁴ Obstaja več izrazov za poimenovanje vojskovanja med 'primitivnimi' ljudstvi. Lahko govorimo o 'primitivni' vojni, vojni med predliterarnimi ljudstvi,... David P. Barash (1991) pa uporablja izraz vojna med 'netehnološkimi' ljudstvi.

⁵ Med Yanomami in chiapaškimi kmeti gre za distinkcijo, ki jo je npr. ameriški antropolog Sol Tax metaforično strnil v razliko med "ljudstvi loka" v nasprotju z "ljudstvi motike" (peoples of the bow - peoples of the hoe). Gre za dva različna statusa v tradiciji antropološke presoje. Yanomami predstavljajo "tipičen" primer, ki na eni strani uspešno penetrira javne diskurze v večinski družbi (skozi kompleks privilegiranih "naravnih" znanj), politične strategije ohranjanja ancestralnih teritorijev in politično utrjene avtonomije pa prav tako veže na že preizkušene vzorce (npr. sklicevanje na versko svobodo, ohranjanja naravnih virov, pravice do kulturne avtonomnosti itd). Vsebinsko povsem drugačen primer pa predstavljajo chiapaški uporniki, ki baterijo uveljavljenih občin predstav o sebi (kmetovalstvo, sedentarnost, miroljubnost, potomstvo starih srednjeveških "avtohtonih civilizacij") nadgrajujejo s popolnoma novo politično strategijo, ki se formalno utrjene avtonomnosti vnaprej odpoveduje. Očiten cilj take strategije je doseči nemoč države, ker so zahteve postavljene zunajsistemske.

matska dediščina dolga 65 milijonov let, da nas od sapientizacije ne loči več kot 40000 let in da je 90 odstotkov človeške zgodovine teklo v prisvajalnem odnosu do narave (prim. Južnič 1987, 1993).

Richard A. Gabriel (prim. 1990) v tekstu *The Biology of War* predpostavlja, da je agresivno vedenje zavora, ki naj bi bilo skupna človeku in živalim. Živali naj bi imele zavore za agresivno obnašanje prirojene, agresija pa naj bi bila globoko zapisana tudi v človekovi biološki in družbeni naravi. Gabriel navaja, da se dejanja agresije pri živalih razlikujejo od dejanj agresije pri ljudeh. Za živali je značilno, da:

- agresivnost skoraj nikoli ni namenjena ubijanju,
- živali so agresivne zaradi hrane, samic in ozemlja,
- konflikti zaradi hrane nastopijo takrat, ko živali stradajo,
- živali imajo močan socialni instinkt in v normalnih okoliščinah⁶ si hrano razdelijo,
- omejena je seksualna agresija, saj si samice izbirajo samce,
- ščitijo teritorij zato, da zaščitijo zaloge hrane,
- agresija do članov iste vrste je relativno redka,
- agresija do druge vrste je predvsem obrambne narave,
- agresija se redko konča s smrtjo člana skupine (prim. Gabriel 1990).

Na vprašanje, kako mesojedci, ki so biološko opremljeni z mehanizmi za ubijanje, omejujejo ubijanje lastne vrste, Gabriel odgovarja, da imajo zelo razvite zavore, ki omejujejo prelivanje krvi. Ali so potemtakem specifične oblike agresije, ki so značilne za človeka (npr. vojskovanje, ubijanje,...) posledica razvoja človekovih možganov? Ugotavljamo, da gre pri človeku, ki sam sebe ogroža z evolucijskim samomorom, za drugačen karakter agresije in da organizirano agresivno vedenje⁷ med ljudmi predstavlja jasno grožnjo obstoju vrste *Homo Sapiens*. Gabriel trdi, da je razvoj logičnega mišljenja torej pripomogel k razvoju želje po moči in agresivnosti. Človekovi možgani, ki so mehanizem, s katerim je človek dosegel dominantnost nad svojimi predniki, in so mehanizem konceptualnega mišljenja, osnova za jezik in s tem za komunikacijo, pa so dejansko razširili vzroke, zaradi katerih naj bi se človek bojeval. Dejstvo je, da se ljudje vojskujejo za ozemlje, dobrine, pa tudi za misel, vero, ideologijo,⁸ dobro, slabo, (prim. Gabriel 1990)...

Lahko se strinjamo, da so korenine človekovega vojskovanja v evoluciji možganov in da je vojna demonstracija človekove edinstvenosti in ne živalskih impulzov. Agresija je torej lahko prirojena, vendar pa so specifične oblike agresije posledica kulturnega in ne fiziološkega razvoja.

⁶ Živali naj bi si hrano razdelile na primer takrat, ko ne stradajo (prim. Barash 1991).

⁷ Danes se srečujemo s pojavom t.i. preusmerjene agresivnosti, kot so sourašтво do tujega, etnocentrizem in druge ideološko zakrite oblike človekovega obnašanja (prim. Južnič 1993, 235-236, 269).

⁸ Ideologija je urejen zbir idej, pa tudi znanost o zaznavah, predstavah, na katerih se gradi celotno spoznanje. Pojem je dobil tudi slabšalni pomen kot 'sprevrnjena zavest'. Z njo pa razumemo celo vodilo za družbeno delovanje ali nereligiozno nadomestilo za religijo (Južnič 1993, 12).

Vojskovanje med 'primitivnimi' ljudstvi

Pri primitivnem vojskovanju gre za vojskovanje med posamezniki, ki je prehajalo v skupinske konflikte ali pa je iz njih izviralno, je bilo močno individualizirano in s stališča današnje vojne precej neorganizirano (Južnič 1987).

V tradicionalnih družbah vojna ni vedno imela negativnega vzroka in konotacije. Antropolog Claude Levi Strauss poudarja, da je vojskovanje v primitivnih družbah pomenilo obliko medsebojne odvisnosti.⁹

David P. Barash¹⁰ v svojem delu *Introduction to Peace Studies* meni, da se s preučevanjem primitivnih vojn lahko marsikaj naučimo o vedenju naših prednikov. Barash loči osem funkcij primitivnih vojn:

- mladim moškim naj bi omogočili, da izrazijo svojo agresivnost,
- stopnjeval naj bi se prestiž in s tem tudi družbeni razvoj,
- omogočiti dostop do zaloga hrane, predvsem živalskih proteinov,
- plenjenje,
- zaščita žensk pred sosednjimi skupinami,
- zaščita teritorija,
- popravljanje neravnotežja med spoloma,¹¹
- krvno maščevanje,
- možnost plemenske dominacije in v redkih primerih bogatenje posameznikov (prim. Barash 1991).

Za 'primitivno' vojno je značilna visoka stopnja socialne kontrole, skupino vodi starešina, zanjo pa je značilna družbena enotnost; omejena je destrukcija, saj se med seboj ponavadi bojujejo sosedje. Nadalje mora za 'primitivno' vojno obstajati nek vzročno posledični sistem, cilji pa so omejeni.

Kot primer 'primitivne' vojne¹² bomo omenili razširjen vzorec bojevanja med skupino lovcev in nabiralcev ARUNTA v avstralski puščavi. V eni od skupin Arunta (v nadaljevanju skupina 1) je nenadoma pomrlo ogromno članov skupine. Starešina, ki je vodil skupino, je menil, da je smrti povzročila sosednja skupina ARUNTE (skupina 2) z magijo. Zato so organizirali maščevanje, izvedli številne rituale: med drugim so se tudi pobarvali. Sosednja skupina (2), ki je omenjene priprave na vojskovanje zaznala, je takoj poslala pogajalsko delegacijo mladih žensk. Vendar mirovna pogodba, ki so jo ponudile, ni bila sprejeta. Če bi napadalna skupina (1) sprejela ženske, bi to pomenilo, da bodo sprejeli tudi ponujen mir. Ogrožena skupina (2) je nato poslala na pogajanja dva mlada moška, diskusija je trajala cela dva dneva in nazadnje so dosegli sporazum. Del sporazuma pa je bil, da je skupina

⁹ Severnoameriški Indijanci, npr. Chayenni, so imeli vojno za eno najplemenitejših opravil, vojna jim je pomenila raziskovanje hrabrosti (prim. Barash 1991).

¹⁰ Poudarjamo, da je definicija Davida P. Barasha le ena izmed številnih definicij 'primitivne' vojne.

¹¹ Za večino 'primitivnih' ljudstev (to velja tudi za Yanomame) je značilen detomor prvorojencev ženskega spola. Vojskovanje naj bi po tej poti ustvarjeno neravnotežje popravilo.

¹² Omenili bi samo nekaj razširjenih pravil, ki veljajo pri vojnah med 'primitivnimi' ljudstvi. To so: uporaba signalov, rituali za začetek vojne, rituali za konec vojne, rituali za spremembo iz civilnega v vojno stanje, amuleti za srečo, ples, glasba, ... Rituali se izvajajo po bitki, med primitivnimi ljudstvi je zlasti razširjen t.i. mit o nečistoči, kar pomeni, da se mora bojevnik očistiti skozi ritual, grozi pa mu lahko celo izolacija od skupine (prim. Barash 1991).

(1), ki se je pripravljala na vojskovanja, povedala, koga naj bi med vojskovanjem ubili; to naj bi bili trije moški, ki so si dovolili večjo stopnjo spolne svobode, kršili pa so tudi pravila glede delitve hrane. Naslednji dan so med vojskovanjem ubili dva mladeniča, eden pa je skupaj s svojo ženo zbežal. Vojna je bila končana (prim. Barash 1991).

Omeniti velja, da med 'primitivnimi' ljudstvi obstajajo miroljubne družbe¹³ (Semaji v Maleziji, Sironi v Boliviji in Eskimi v Severni Kanadi), ki ne izražajo vojnih misli, se ne bojujejo z drugimi skupinami, ne poznajo državljanskih vojn in notranjega kolektivnega nasilja.

Dejstvo je, da razlage za današnje vojne ni mogoče iskati pri 'primitivnih' ljudstvih. Zmožnost oboroženega konflikta je sicer obstajala od tistega trenutka, ko so ljudje začeli izdelovati orodje, ki so ga sprva uporabljali za igro in lov. Vendar pa za človekovo prihodnost to še ni pomenilo, da je človeška družba vnaprej programirana za vojno. Danes je vojna že ustanova in ne gre več le za pobijanje pripadnikov nasprotni strani oz. vojskovanje. Vojna je produkt mnogih ideologij, kar pomeni, da razlogi za vojno niso v človekovih genih, temveč v 'domišljiji', ki tolerira predstavo o vojni in omogoča nasilje (prim. Barash 1991). Vendar nam 'primitivne' vojne kažejo na vsaj nekaj osnovnih značilnosti, ki jih imajo moderne vojne: princip osebne motivacije, združevanje v skupine, medskupinske in znotrajskupinske sovražnosti. Te značilnosti pa zasledimo tudi pri preučevanju vojskovanja staroselcev v Chiapasu in Yanomamov.

Primer vojskovanja mehiških staroselcev v Chiapasu

Mehiška država Chipas¹⁴ je dežela velikih nasprotij. Srednjeveškim družbenim razmeram na podeželju podaja roko razvit sever s svojo ponudbo kokakole in

¹³ V navedenih primerih ne gre za pomanjkanje agresivnosti, gre za nenasilno obnašanje (prim. Barash 1991).

¹⁴ Zvezna država Chipas (Chiapa) je dobila ime po eni izmed enajstih etničnih skupin, ki naseljujejo pretežno gorato ozemlje med pacifiško obalo, Tehuantepeško ravnino, polotokom Yucatan in reko Usumacinto. Morfološki in podnebni pogoji so prav na tem območju ustvarili prve zametke poljedelstva v Srednji Ameriki. S pacifiške obale so se prek ozemlja današnjega Chiapasa širile različne civilizacije, ki so ob Mehškem zalivu oblikovale okoli leta 1200 pr. Kr. velika središča olmeške kulture. Majeovski imperij, ki se je raztezal vse do Tehuantepeca, Yucatana pa tja do današnjega Hondurasa in Nikaragve, je imel prav na ozemlju Chiapasa najbogatejša upravna, verska in znanstvena središča: v Palenquah, Yaxchilanu in Bonampacu so delovali veliki matematiki, zvezdogledi in filozofi. Razcvet majevske visoke civilizacije je mit, ki pomaga oblikovati identiteto današnje demografske in kulturne enotnosti ozemlja, zlasti pa buri in vznemirja znanstvenike z vsega sveta. Majeovski imperij je zaradi neproporcionalne socialne in gospodarske strukture propadel že 7 stoletij pred prihodom āpancev. Velika kulturna središča so tako utihnila še pred prihodom azteških osvajalcev (v 14. stoletju), ki jih Gorski Maji (Tzotzili, Tzeltali, Tojolabadi, Choli, Coxohi, Mami, Mochoji, Cackchiqueli, Lakandonci in Sokeji (prim. Južnič 1983)) niso marali, prav tako kot kasneje niso marali āpancev. V zgodovini Chiapasa je zapisanih veliko množičnih uporov avtohtonega prebivalstva: leta 1693 so se v Tuxtli uprli Sokeji, leta 1712 se je v množičnem uporu združilo 32 tzeltalskih vaških skupnosti, Tzeltali iz Cancuca so se v 18. stoletju nenehno upirali oblastem. Znane so tudi ustaje Tzeltalov v 19. stoletju. Leta 1869 so se zaradi nepravilno razdeljene zemlje uprli Chamuli pod vodstvom Pedra Diaza Cuscate. Krivava zadušitev ustaje je zahtevala precej človeških žrtev. Leta 1930 so se nezadovoljni Chamuli, oboroženi z mačetami spustili nad mesto San Cristobal (prim. Mihovilović 1994, Trčelj 1994).

računalnikov. Vsakdanjost domovine gorskih Majev označujejo: ostanki zaprte španske aristokracije, latifundisti z več kot 500 hektarji obdelovalne zemlje,¹⁵ naraščanje dninarskega prebivalstva brez zemlje in vsakršnih pravic, razkol med Indijanci in Ladini,¹⁶ oboroženo razlašanje kmetov,¹⁷ nestrpnost med katoliki in protestanti,¹⁸ vrh vsega pa še demografski in zdravstveni problemi množičnega priliva gvatemalskih beguncev v zadnjih dvajsetih letih (prim. Trčelj 1994).

Od prvega stika belega človeka z Indijanci so bili ti v raso, gospodarsko in kulturno podrejenem položaju. Rasizma v stilu anglosaksonske kolonialne družbe Mehika nikoli ni poznala, vendar pa je socialno in kulturno diskriminacijo vedno spremljala rasna superiornost. V San Cristobalu je na primer še do leta 1930 veljala prepoved za Indijance hoditi po pločniku; ta je bil izključno namenjen belcem in mesticem (prim. Mihovilović 1994). Nekateri trgovci v mestecu še danes nočejo postreči indijanskega kupca. Še danes ima beseda *indio* izjemno zaznamovalen pomen. Kulturna in rasna diskriminacija v Mehiki kažeta pravzaprav na temeljni problem Indijančeve podrejenosti; gospodarsko in socialno podrejenost. Medtem ko je kolonialno obdobje pravzaprav začelo celoten problem, pa je po drugi strani Indijancem omogočilo fizično preživetje in delno ohranilo tudi njihovo kulturno identiteto in gospodarsko neodvisnost, saj so gospodarski interesi kolonialne države varovali tradicionalno vaško skupnost t.i. ejido. Ker je bilo kolonialno gospodarstvo odvisno od kmetijstva, so Španci ohranili predkolonialni indijanski sistem skupne obdelovalne zemlje vaške srenje, na katerem je slonel celoten notranji ustroj avtohtonih družb (prim. Južnič 1980, Trčelj 1994). Indijanci so bili do 19. stoletja bolj vključeni v narodno gospodarstvo kot pa kasneje, po vdoru kapitalizma (prim. Južnič 1980).

Gospodarski položaj in družbena vloga Indijancev sta se spremenila z začetkom mehiške neodvisnosti. Nova državna politika je iskala identiteto prav v avtohtonih rasnih in kulturnih elementih in postavila Indijance za simbol Mehike in mehikanstva, hkrati pa so isti Indijanci postali zavora v novem družbeno-ekonomskem razvoju. Interesi nove kapitalistične ekonomije odzamejo Indijancem tisto osnovo za preživetje, na kateri so ohranjali svoj lastni svet. Leta 1877 je Juan Vallinas prekrižaril Lakandonski pragozd in potegnil za seboj iskalce *coabe*.¹⁹ Številna lesna in kavna podjetja pa so si razdelila zemljišča (prim. Trčelj 1994).

¹⁵ V deželi, kjer je agrarna reforma še v začetku tega stoletja dovolila največ 100 ha v zasebni lasti (prim. Trčelj 1994).

¹⁶ To je t.i. novovaška buržuazija, ki je nastala z nepravilnim in nezakonitim prilaščanjem indijanske zemlje, sicer pa sloj samega avtohtonega prebivalstva, ki se hoče kar najhitreje artikulirati (prim. Trčelj 1994).

¹⁷ To v Mehiki počne skrajna levica.

¹⁸ Kar dosega skrajnosti v izgonih protestantov iz indijanskih vaških skupnosti.

¹⁹ To je tropsko drevo *swietenia macrophylla*, ki ima odličen les (Trčelj 1994, 20).

Mehiška revolucija je po letu 1910²⁰ sicer precej pripomogla k boljšemu socialnemu položaju,²¹ vendar pa so bile gospodarske in socialne reforme izpeljane le delno. Po odcepitvi od španske krone je v Chiapasu nastopil politični boj treh interesov: da se Chiapas pridruži Mehškemu imperiju, Gvatemali ali pa postane samostojen (Trčelj 1994).²² Leta 1824 se je Chiapas priključil Zvezni Mehiki.

Očitno je, da delna integracijska politika²³ v Mehiki ne uspeva; rešitev naj bi bila v tem, da se indijanske skupnosti same postavijo na noge, kar naj bi pomenilo tudi to, da se notranje preoblikujejo, da si ustvarijo dovolj veliko plast lastne inteligence in tehničnega kadra, da se za svoje pravice vojskujejo ali pa da izginajo.

Bojevanje za indijanske pravice med Gorskimi Maji -Totzili in Tzeltali- ni nekaj novega. Zato naj bi se enote nove Zapatistične vojske²⁴ v začetku devetdesetih let tega stoletja oblikovale prav med njimi. Nič tudi ni čudnega, da je zavrelo na jugu Mehike.²⁵

Konec maja 1993 je mehiška vlada na skrajnem jugu države okrepila vojaške enote, državni časopisi pa so poročali o poostrenem nadzoru gvatemalsko-mehiške meje zaradi tihotapljenja mamil iz Srednje Amerike in nekontroliranega preliva gvatemalskih ubežnikov na ozemlje Mehike. V San Cristobalu de las Casasu se je govorilo o uporu v Lakandonskem gozdu. Mehiška vlada je v zadnjih dvajsetih letih uradno podpirala protidiktatorsko politiko v Gvatemali in priliv gvatemalskih ubežnikov na ozemlje Chiapasa, glavne poti z mamili iz Kolumbije in Srednje Amerike pa potekajo prek pristanišča v Veracruzu in letališča v Ciudadu de Mexico.

Oktober 1993 so Totzili iz Chamule poslali predsedniku Mehike Carlosu Salinasu de Gortariju odprto pismo s prošnjo za pomoč pri reševanju notranjih sporov, ki so nastali v lokalnih 'verskih vojnah' med katoliki in protestanti in zaradi katerih se je moralo v zadnjih dvajsetih letih z ozemlja San Juhan Chamula izseliti že 30000 Totzilov. Pritožno pismo je vsebovalo tudi ovadbo krajevnih županov, ki so si na račun verskih izgonov sorojakov prilastili tudi 300 hektarjev obdelovalne zemlje (pri čemer se lepo vidi pravi vzrok 'verskih' vojn).

²⁰ Mehiška revolucija ima svoje očete v severni (Pancho Villa) in osrednji Mehiki (Emiliano Zapata) in njeni sadovi so vidnejši prav tam, medtem ko si jug Mehike z njo ni kaj prida opomogel.

²¹ Vračali so združeno zemljo ejido v obdelavo malim kmetom in Indijancem po vzoru nekdanje vaške srenje.

²² Kljub triletni samostojnosti, je ta načrt prvi propadel. Na plebiscitu, 14. septembra 1824, se je 96.829 volilcev izreklo za mehiško federacijo, 62400 pa za priključitev Gvatemali (prim. Trčelj 1994).

²³ Ustanove državne integracije politike CONAUSPO (Compania Nacional de Subsistencias Populares), INI (Instituto Nacional Indigenista), DIF (Desarrollo Integral de le Famiglia), IMSS (Instituto Mexicano de Salubridad Social) in druge le s težavo rešujejo probleme ali pa podležejo državni korupciji (Amnesty International 1998).

²⁴ Dobro organizirani uporniki naj bi bili pripadniki Zapatistične narodnoosvobodilne vojske. Svojo organizacijo so poimenovali po slavnem Emilijanu Zapati (1877-1919) in se oklicali za njegove politične dediče. Zapata je bil vodja ljudi brez zemlje, t.i. poenov, bil naj bi tudi izreden politični in vojaški voditelj in, kar je bilo za tiste čase še posebej pomembno, se vse do svoje smrti ni dal podkupiti. Skupaj s Pancom Villom je postal legenda mehiške revolucije (Trčelj 1994, Mihovilović 1994).

²⁵ Čeprav so bile dejavnosti novih zapatistov spomladi 1993 razširjene tudi med Indijanci v Michoacanu, Jalicusu in Chihuani na severu Mehike (Amnesty International 1994).

Oboroženi kmetje, t.i. pripadniki Zapatistične vojske, so na prvi dan novega leta 1994 z orožjem zavzeli šest mest v Chiapasu in napovedali 'vojno' Mehiki (prim. Trčelj 1994, Mihovilović 1994). Indijanci so skušali z vstajo opozoriti na nevzdržen položaj avtohtonih prebivalcev, ki se kljub gospodarskim reformam še vedno borijo za preživetje na robu mehiške družbe. Nasprotovali so sporazumu o prosti trgovini med Mehiko, Kanado in ZDA (t.i. Nafti), češ da bodo s tem Chiapas dokončno uničili. Mehiskega predsednika Salinasa pa so obtožili politične diktature. Gverilci so zahtevali zemljo, izboljšanje zdravstvenega in izobraževalnega sistema in prenehanje zatiranja domorodcev. Mehiška vlada se je v začetku trudila prikazati, da upor vodijo uporniki iz Srednje Amerike, in da tuji uporniki nikoli ne bi mogli biti predstavniki Zapatistične vojske ter da se voditelj Marcos ne sme šteti za Zapatista, čeprav je sicer Mehičan, vendar je svetlolas. Vlada je še trdila, da jih je le nekaj sto. Voditelji upora so zanikali govornice, ki jim jih je naprtila vlada, da so jim namreč priskočili na pomoč gverilci iz Severne Amerike in od drugod. V nekaj dneh je vojska potisnila upornike na jug Mehike. V prvem poskusu, da bi s pogajanjem zatrl vstajo, se je vlada povezala s cerkvijo. Medtem je redna vojska prodirala proti položajem upornikov v bližino gvatemalske meje. V naslednjih nekaj dneh je med boji umrlo vsaj 145 ljudi, prav tako je prišlo do kršitev človekovih pravic (kot so na primer izvensodne usmrtive) s strani vojske. Vojska je upornike kmalu potisnila nazaj v gozd in pričela so se bolj ali manj uspešna pogajanja med vlado in gverilci. V 15 dneh so vojaške čete že napredovale proti Guadalupe Tepeyac, kamor se je zateklo 500 upornikov. Vlada je poslala nad upornike 14 tisoč vladnih vojakov, ki je številčno nekajkrat presegajo število upornikov, med 1000 in 2000 oboroženih moških. Pogajanja so potekala v San Cristobalu de Las Casasu. Po podatkih nevladne mednarodne organizacije za človekove pravice Amnesty International je vojna trajala 12 dni, upor pa 14 mesecev, ubitih naj bi bilo približno 150 ljudi.²⁶

Nastanek gverilkega gibanja je Mehiko pahnil v hudo preizkušnjo nacionalne zavesti in številni analitiki (Ross Gandy, Jim Cockcroft, Lorenzo Meyer,...) se strinjajo, da je vstaja staroselcev dokončno porušila mit o t.i. 'mehiškem čudežu'.²⁷ Čeprav je po eni strani vladi predsednika Salinasa uspelo Mehiki zagotoviti podoben stabilen in modernizirane države, ki se bliža najbolj razvitim, že omenjeni komentatorji menijo da je vojna v Chiapasu razkrila, da se država še zdaleč ni rešila tegob nerazvitosti. Menimo, da vzroki za vstajo niso bili samo gospodarski, temveč tudi politični. "Nacionalna zavest je omajana in očitno je postalo, da temeljni problemi nacije, za katere ni bil nihče prepričan, da so rešeni, niso več neenakost, krivičnost in pomanjkanje demokracije," meni Jorge Castaneda, izvedenec za gverilška gibanja v Mehiki (Trčelj 1994).

Upor v Chiapasu ni samo dokaz, kako strahoten poraz je doživel politični in socialni model Salinasa, ampak predvsem dokaz, kako zelo se je ta režim iztrošil. Omenjeni analitiki tudi menijo, da so gospodarski uspehi vlade pod predsedstvom Salinasa, ki je rast inflacije uspel zmanjšati na manj kot 10 odstotkov ter zmanjšati

²⁶ Amnesty International (1997) v svojem poročilu navaja, da je upor terjal približno toliko žrtev, kolikor jih je padlo v dveh dneh uporniške vojske v Salvadorju in v dveh tednih gverilskih bojov v Kolumbiji.

²⁷ Z mehiškim čudežem' razumemo zlasti njen nenadni gospodarski razvoj in priključitev k Nafti.

javno porabo, terjali visoko socialno ceno (Naglič 1998). Po mnenju politologa Lorenza Meyerja, je vstaja razkrila "slabo funkcioniranje političnega sistema, ki je preprosto izgubil sposobnost, da bi kanaliziral naraščajoče družbene spore" (Naglič 1998). Po mnenju pisatelja Carlosa Fuentesa, pa je vstaja na jugu države "potrdila tisto, kar so ljudje slutili že prej: brez političnih reform je gospodarska reforma iluzorna" (prim. Naglič 1998, Trčelj 1994).

Novo izvoljeni predsednik Ernesto Zedillo je nekaj mesecev po volitvah ustanovil komisijo, ki naj bi se pogajala z zapatisti. Prvi sporazum je bil podpisan šele februarja 1996, v katerem so se zedinili glede splošnih načel o pravicah staroselcev in izdelali predloge za to, kako te pravice vključiti v zakonodajo. Leta 1995 je mehiška vlada navezala stik z uporniki. Predsednik Zedillo je pripravil obsežen in "stvaren" program, pri katerem so mu pomagali tuji strokovnjaki. Na prvem mestu je gospodarski razvoj kot temelj zaposlovanja in napredka, sledijo naložbe, zlasti v infrastrukturo, predvidena pa je tudi t.i. družbenakreditna karta.²⁸ Vladi je navsezadnje uspelo, da pogajanja niso prerasla v nacionalno razpravo o reformi na ravni države²⁹.

V omenjenem uporu so veljali zapatisti za prve 'postmoderne' upornike; cilj gverile ni bil prevzem oblasti, temveč demokratizacija, bili so nesektaška skupina, zagovarjali so politiko povezovanja in zahtevali so spremembo sporazuma Nafta, ki po njihovem mnenju ni v skladu z mehiško realnostjo. Zapatisti so prišli s planin; v džungli so živeli z Indijanci, kar je sčasoma spremenilo njihov koncept bojevanja: oblike odločanja naj bi izvirale iz indijanske *družbe*, ni bilo ločnice med uporniškim gibanjem in civilnim prebivalstvom, celotne družine, vasi in regije so se poimenovala za zapatiste. General Marcos³⁰ je bil predstavnik Indijancev, saj naj bi ti potrebovali prevajalca, ukazovali pa naj bi mu člani revolucionarnega indijanskega odbora.

²⁸ Ta karta odpravlja vseh 18 programov socialne pomoči, vendar jih v Mehiki niso izvajali. Družbenakreditna karta omogoča nakup hrane po minimalni ceni, toda hkrati obvezuje prebivalce, da morajo pošiljati otroke v šole ter redno obiskovati zdravstvene ustanove. Gre za začasen ukrep, ki naj bi trajal le nekaj let.

²⁹ Boji med državno vojsko in predstavniki gibanja Zapata se nadaljujejo. Naj navedemo samo nekaj primerov, ki jih je v svojem Letnem poročilu zabeležila Amnesty International (1998): junija 1996 so pripadniki državne sodne policije ustavili tovornjak in 17 neoboroženih kmetov postrelili, februarja 1997 so pripadniki državne policije ubili 9 kmetov v zvezni državi Guerrero, konec leta 1997, ko so zamaskirani možje, za katere se je pozneje izkazalo, da so povezani z vladajočo mehiško stranko, vdrli v majhno vasi-*co Acteal* in ubili 45 Indijancev. Dlje od tega, da sta poboj obsodila tudi State Department in Evropska unija in od mehiške vlade zahtevala takojšnjo preiskavo, v kateri naj bi raziskali okoliščine in krivce privedli na sodišče, ni prišlo. Dejstvo je, da se kršenje človekovih pravic nadaljuje, da kršitelji ostajajo isti in da so vedno nove žrtve.

Vojskovanje med Yanomami

Yanomami živijo v višavju na jugu Venezuele in deloma tudi v Braziliji in so selilski poljedelci.³¹ Ta domorodna skupina je 'najmanj civilizirano' pleme v Braziliji. V primerjavi z drugimi domorodnimi plemeni, so Yanomami skoraj povsem ohranili svojo kulturo, kar se kaže tudi v načinu njihovega vojskovanja. Cilj sistema Yanomamov je samostojnost in avtonomija vasi. Od sredine 70. let se sicer srečujejo s stalnimi vpadi na njihovo ozemlje,³² kar pa povečuje zlasti njihove zdravstvene probleme.³³

Yanomami naj bi bili po naravi zelo etnocentristični³⁴ in sami sebe imenujejo za strastne ljudi. Določen čas preživijo v boju s sosedi, moški so namreč zelo prepirljivi. Družbeni stiki pa so polni nestrinjanja (značilni so t.i. klubski boji).

Yanomami so med najbolj znanimi bojevniki plemeni (preživijo ure in ure v pripravah na govor, ki naj bi ga imeli, če bi nekoga ubili). Čeprav številni moški padejo v boju, kljub temu primanjkuje žensk. Vzrok je v selektivnem pobijanju novorojenčkov; medtem ko so sinovi oboževani, mnogo deklic takoj po rojstvu umorijo.

"Yanomami živijo sredi bujne vegetacije, vendar jim primanjkuje živalskih beljakovin. Takšne razmere pogosto vodijo k spopadom s sosednjimi plemeni za lovska področja. Da bi se lahko v tej konkurenci potrjeval, mora biti Yanoman izkušen, primerno 'divji' in odločen bojevnik. Stalno pomanjkanje žensk zagotavlja trajno agresivnost moških" (Helmut H. Erb 1997).

Napoleon Chagnon, ki je svoje življenjsko delo posvetil raziskovanju bojevitih Yanomamov je ugotovil, da imajo več žena tisti moške v plemenu, ki so večkrat ubijali. Med Yanomami je agresivnost zaželena in spoštovana lastnost, v njen prid pa deluje tudi naravna selekcija. Tisti moške, ki so nagnejeni k agresivnosti in jo v različnih oblikah tudi izkazujejo, imajo torej več možnosti za preživetje svojih genov in njihov prenos na naslednje generacije (prim. Chagnon 1967). Skupina

³⁰ Marcos je postal kult zapatistov, saj je ogrel mlade Mehičane in politično levico, ni si umazal rok s krvjo. Po raziskavah javnega mnenja (leta 1993) je 59 odstotkov Mehičanov videlo v Marcosu voditelja, 22 odstotkov pa zločinca. (prim. Mihovilović 1994). Lutke zapatistov so se pojavljale v izložbah trgovin. Marcos je poznavalec poezije, govori angleško, francosko, dajal je odlične intervjuje (Mihovilović 1994). Zanimivo je, da danes o Marcosu ni sledi. Tudi mehiška veleposlanica za Slovenijo Roberta Lajous Vargas, ki je imela o sodobni Mehiki lani novembra predavanje, se je spretno izognila vprašanju, kje je Marcos. Predpostavljamo, da je bodisi emigriral v ZDA, bodisi je zaprt v enem izmed mehiških zaporov.

³¹ Živijo na področju, ki je veliko približno 90.000 kvadratnih kilometrov, v približno 32 skupinah. Število populacije Yanomamov je ocenjeno na okoli 15.000 oseb. Skupnosti govorijo štiri jezike in številna narečja. Odkrili so jih šele leta 1950, ko so živeli še na popolnoma 'primitivni stopnji'. Danes naj bi bile nekatere od teh skupnosti že bolj 'civilizirane'. Tiste, ki so bolj ali manj v stiku z ostalim prebivalstvom, že poznajo in uporabljajo orodja kot so nož, mačeta, sekira, motika, škarje, lonec in podobno (prim. Chagnon 1967).

³² Gradnja cest, iskanje zlata, urana in kositra (prim. Chagnon 1967).

³³ Ugotovljeno je bilo, da je v letih od 1987 do 1994 umrlo 21 odstotkov populacije Yanomamov predvsem zaradi boleznih kot so malarija, tuberkuloza in ošpice (prim. Amnesty International 1998).

³⁴ Menijo namreč, da so prvi in najboljši ljudje, ki so naselili zemljo (prim. Chagnon 1967)

Yanomamov, ki jo je Chagnon študiral (50 do 250 ljudi), se je v petih mesecih 25 krat bojevala, od tega je bilo 5 odstotkov prebivalstva ubitega. Chagnon je ugotovil, da bi se v primeru, če bi prebivalstvo pretirano upadlo, skupina združila z sosednjimi skupinami. Zanje je značilno krvno maščevanje,³⁵ sorodniki žrtve pa se združujejo proti ubijalcem in proti skupini, iz katere ubijalec izhaja.

Sklep

Strokovnjaki, ki preučujejo 'primitivne' vojne, niso povsem natančno določili, kdaj je v zgodovini prišlo do prvih vojn. Nekateri vidijo izvor vojne že v prehodu človeka na hranjenje z mesom, drugi začetek vojn povezujejo z razvojem kmetijstva, tretji pa ga postavljajo v čas oblikovanja prvih kompleksnih držav (prim. Morton 1967). Vojna sama po sebi ni dedna, čeprav je res, da je v nekaterih družbah pogostejša kot v drugih in da v vojni sodeluje mnogo več moških kot žensk. Nekatere družbe vojne ne poznajo in morda bi bilo zanimivo podrobneje preučiti, kje so vzroki njihove miroljubnosti.

Vpliv genov in vpliv okolja sta tako tesno prepletena, da ju je praktično nemogoče ločiti ter dokazati, kateri prevladuje nad drugim. Človek naj bi še vedno razmišljal kot lovec, njegovo telo naj bi bilo še vedno naravnano na samoobrambene reakcije ob stresu, v njem naj bi še vedno močno deloval nagon po prenosu genov.

'Primitivne' vojne nam sicer kažejo na nekatere značilnosti moderne vojne kot so: osebna motivacija, združevanje v skupine, medskupinske in znotrajskupinske sovražnosti. Kljub temu, da je agresivnost pomemben del človekove narave in je bila nemalokrat vzrok za vojne ('primitivne' in moderne), z njo ne moremo pojasnjevati fenomena sodobnih vojn in zato razlag za današnje vojne ni mogoče pripoznati pri 'primitivnih' ljudstvih. Danes je vojna že ustanova. Agresija je torej človeku prirojena, specifične oblike današnje agresije (kot je na primer vojskovanje) pa so posledica človekovega kulturnega razvoja. Ugotavljamo, da so 'primitivna' ljudstva ohranila mehanizme za drugačno sproščanje agresije, kot je na primer omejitev agresije skozi ritual očiščenja, v sodobnih družbah pa tega mehanizma ne zaznavamo.

Primer vojskovanja pri Yanomamih nam prikazuje tipičen model 'primitivne' vojne. Pri njih gre za močno povezanost med vojskovanjem in tradicionalnim načinom življenja. Svojo agresivnost izražajo znotraj skupine. Do zunanjega okolja pa so zelo zaprti in pri njih ni zaslediti ideoloških vzrokov za vojno kot so vera, demokracija, človekove pravice,... Upor mehiških kmetov iz Chiapasa pa prikazuje vojskovanje zaradi povsem modernih vzrokov (pravica do odločanja, izboljšanje življenjskih pogojev staroselcev v Mehiki,..) in uporabo modernih tehnik vojskovanja (poleg orožja tudi množičnih medijev in internet).

³⁵ Chagnon navaja zanimiv statistični podatek, da je v povprečju 44 odstotkov moških starih nad 25 let nekoga že ubilo, 30 odstotkov pa jih je zaradi tega umrlo (prim. Chagnon 1967).

S preučevanjem 'primitivnih' vojn se torej lahko poučimo o človekovem zgodnjem obnašanju, njegovi naravi, vzrokih za agresivno obnašanje in mehanizmih za omejitev agresije ter tako iščemo morebiten vpogled v mir.

LITERATURA

- Amnesty International. 1994. Report. A.I.: London.
- Amnesty International. 1998. Korak od ZDA daleč od Boga. A.I.: Ljubljana.
- Amnesty International. 1996. Mexico-Overcoming fear: human rights violations against women in Mexico. A.I.: London.
- Amnesty International. 1997. Mexico-Amnesty Internationalis concerns regarding torture and ill-treatment in Mexico. A.I.: London.
- Barash, David P. 1991. Introduction to Peace Studies. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Chagnon A. Napoleon. 1967. Yanomamū Social Organisation and Warfare. V.
- F. Morton, M. Harris in R. Murrhy (ur.), War: The Anthropology of Armed Conflict and Agression, 109-168. New York: The Natural History Press.
- Erb, Helmut H. 1997. Otroci in nasilje. Ljubljana: Založba Kres.
- Gabriel A. Richard. 1990. The Culture of War. Invention and Early Development. New York: Greenwood press.
- Južnič, Stane. 1980. Kolonializem in dekolonizacija. Maribor: založba Obzorja.
- Južnič, Stane. 1987. Antropologija. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Južnič, Stane. 1993. Identiteta. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mihovilović, Maroje. 1994. Zapata znova jaha v Mehiki. Dnevnik, 4, 12.
- Morton, Fried, Harris, Mavin in Murrhy, Robert. 1967. WAR: The Anthropology of Armed Conflict and Agression. New York: The Natural History Press.
- Mead, Margaret. 1967. Alternatives to War. V. F. Morton, M. Harris in R. Murrhy (ur.), War: The Anthropology of Armed Conflict and Agression, 215-229. New York: The Natural History Press.
- Naglič, Metka. 1988. Korak od ZDA, daleč od boga. Bilten Amnesty International Slovenije, 9-16, Ljubljana: Škala grafika.
- Stuyck, Koen. 1998. Če ne delaš za pravico, si sokrivec krivici. Intervju z mehiško aktivistko za človekove pravice Rosario Ibarro. Bilten Amnesty International Slovenije, 16, Ljubljana: Škala grafika.
- Trčelj, Mojca. 1994. Chiapas skozi zgodovino svoje obrobnosti. Slovenec, 6, 20.
- Wallance, Rebecca. 1997. International Human Rights. Text and Materials. London: Sweet and Maxwell.